

СПОЉНА ТРГОВИНА У УСЛОВИМА РЕЦЕСИЈЕ

FOREIGN TRADE IN TERMS OF RECESSION

Миленко Крајишник*

Резиме

У паници се најлакше праве грешке, а понашање по узору на друге који гријеше је још већа грешка. У условима рецесије први непромишљен потез јесте затварање тржишта како би се покушали заштити домаћи привредни актери. Мјере протекционизма у спољној трговини постану популарне. Након неког времена, како се криза продубљује, креатори економске политике увиђају да затварање тржишта не доприноси опоравку. Напротив. Велике земље, чија тржишта имају значајан капацитет и по дубини и по ширини, можда и могу себи да приуште привремено и селективно затварање тржишта, отежавајући, прије свега, увоз. Мале економије немају никаквог изгледа за опоравак од економске рецесије ако покушају затворити своје економије.

Заштита домаће производње од нелојалне иностране конкуренције јест неопходна. Међутим, економски развој малих економија не може да почива на забранама увоза, већ, прије свега, на повећању извоза и укупне спољнотрговинске размјене. У вођењу сопљнотрговинске политике могуће је примијенити веома велики број инструмената и мјера, било да се ради о утицају на извоз или увоз. Комбинација тих мјера мора бити тако постављена да стално унапређују укупну спољнотрговинску размјену, јачајући конкурентност домаће производње и чувају је од нелојалне иностране конкуренције. У условима економске кризе и припреме за посткризни период опоравка свјетске економије, овај задатак постаје посебно важан.

---

* Др Миленко Крајишник, Економски факултет Бања Лука

Кључне ријечи: спољна трговина, увоз, извоз, економска криза, конкурентност, економски развој.

Summary

It is easiest to make mistakes when panic-struck, while following the model of others who err is even bigger mistake. Under the conditions of recession, the first imprudent move is to close the market in order to attempt to protect local economic operators. The protectionist measures in foreign trade become popular. After a while, as the crisis deepens, the creators of economic policy become aware that market closing is not contributing to recovery. On the contrary. Big countries, with markets which have significant capacity in terms of depth and width, might afford temporary and selective closing, primarily by hindering import. Small economies have no chance whatsoever for recovery of economic recession if they attempt to close their economies.

Protection of local production from unfair foreign competition is essential. However, economic development of small economies cannot be based on banning of import but rather on growth of export and overall foreign trade. A large number of instruments and measures, related to both export and import, can be applied in pursuing foreign trade policy. A combination of these measures must be established in such a way to improve constantly the overall foreign trade by strengthening competitiveness of local production, and to protect it from unfair foreign competition at the same time. Under the conditions of economic crisis and preparation for post-crisis period of recovery of global economy, this task becomes of particular importance.

Key words: foreign trade, import, export, economic crisis, competitiveness, economic development.

Увод

Карактеристике националне економије и начин вођења економске политике у великој мјери зависи од величине земље. Велике земље, по правилу, располажу са већим и разноврснијим ресурсима, већим унутрашњим тржиштем и мање су упућене на економске односе са другим земљама. Уз то, велике економски моћне земље битно утичу на општа кретања на свјетском тржишту и имају висок степен самосталности у вођењу властите економске политике, али и утицаја на вођење економске политике малих и неразвијених земаља.

Код дефинисања своје економске политике мале економије су пред великим изазовом. Често нису потпуно самосталне у том послу, јер су изложене доминацији великих и развијених, углавном располажу са

мањим избором инструмената и мјера које могу да примјењују, а на свјетске економске токове не могу битно утицати.

У стварности постоји парадокс који се огледа у томе да мале земље имају већу потребу за употребом разноврсних инструмената и мјера економске политике него велике развијене земље, док, с друге стране, по правилу располажу са мањим избором тих инструмената и мјера.

У пракси се често говори о потреби заштите домаће производње од јаке иностране конкуренције, што подразумева увођење баријера на увоз производа из иностранства. Као ефекти такве мјере углавном се наводе лакши пласман домаћих производа на домаћем тржишту и смањење спољнотрговинског дефицита. Ипак, прије увођења оваквих мјера, ако су оне у датим околностима уопште могуће, требало би сагледати и њихове негативне ефекте, као и алтернативне могућности којима се може побољшати положај домаће производње. У условима рецесије, неки инструменти посебно добијају на значају.

1. Значај спољне трговине за мале економије

Све анализе јасно показују да се позиција мале земље у свјетској привреди јасно разликује од позиције велике земље. „Мала земља не може значајније утицати на свјетске економске токове, а од њих веома много зависи. Управо обрнута ситуација је у великој земљи. Овакво стање ствара услове за испољавање ефеката доминације... За уочавање опасности испољавања ефеката доминације у спољној трговини интересантни су тзв. коефицијенти важности увоза и извоза.“

Коефицијент важности увоза и извоза показују колико је за малу земљу значајан ниво њене спољнотрговинске размјене.

Израчунавањем коефицијената важности увоза и извоза Босне и Херцеговине и Њемачке може се сагледати какав однос имају двије земље, једна мала и неразвијенија а друга велика и развијенија.

Увоз Босне и Херцеговине из Њемачке 2008. године, у вриједности од 888 милиона евра, представља 12,3% укупног њеног увоза у 2008. години, док тај извоз Њемачке у Босну и Херцеговину представља свега 0,09% укупног извоза Њемачке. Стављањем у однос првог учешћа са другим, добије се коефицијент 136,7, што значи да је њемачки извоз у Босну и Херцеговину скоро 137 пута важнији за Босну и Херцеговину него за Њемачку.

Извоз Босне и Херцеговине у Њемачку исте године чини 12,6% њеног укупног извоза. С друге стране, тај износ представља само 0,05% њемачког укупног увоза. Коефицијент важности извоза за БиХ је 252,3 а то значи да је овај извоз 252 пута важнији за Босну и Херцеговину него за

Њемачку, односно коефицијент од 0,007 показује да је овај увоз у Њемачку готово без икаквог значаја.

Коефицијента важности увоза и извоза ове двије земље дати су у сљедећој табели:

Табела 2.1. Коефицијенти важности увоза и извоза у мил. ЕВРА

	Босна и Херцеговина	Њемачка
Укупан увоз	7.215	772.400
Увоз из земље партнера	888	389
% увоза из земље партнера у укупном увозу	12,3	0,05
Коефицијент важности увоза	136,7	0,004
Укупан извоз	3.084	967.800
Извоз у земљу партнера	389	888
% извоза у земљу партнера у укупном извозу	12,6	0,09
Коефицијент важности извоза	252,3	0,007

Извор: Централна банка БиХ, Билтен бр 4. 2008. године и ЕУРОСТАТ, март 2009. Године

Промјена које су се десиле током времена у трговинским односима могуће је приказати поређењем ових коефицијената. Ради илустрације, напријед наведени коефицијенти су упоређени са коефицијентима важности увоза и извоза Западне Њемачке и Југославије 1973. године.¹ Извоз у Западну Њемачку представљао је 11,2% укупног извоза Југославије у 1973. години. На другој страни, у Западној Њемачкој овај увоз из Југославије чинио је само 1,1% укупног увоза. Из овога односа се добије коефицијент 10,2 који показује да је извозни ток из Југославије у Њемачку био десет пута важнији за Југославију. С друге стране, увоз из Њемачке је чинио 19% укупног југословенског увоза, а што је представљало само 1,7% извоза из Западне Њемачке. Коефицијент важности је био 11,2, односно њемачки извоз је био 11 пута значајнији за Југославију него за Њемачку.²

Однос у коме је извозно увозни биланс 11 пута важнији за једну земљу него за другу, сматрао се недовољно балансираним и извором доминације. Шта би тек требали да значе коефицијенти који у случају Босне и Херцеговине и Њемачке износе преко 250?

До сличних података о значају спољне трговине за Републику Српску се долази ако се изврши анализа коефицијената важности увоза и извоза у односу на главне спољнотрговинске партнере, а посебно у односу на

¹ Треба примјетити да земље које се пореде нису исте, тј. да је велика земља постала још већа у процесима интеграција, а мала још мања, јер је у глобалном процесу интеграција дошло до дезинтеграција неких земаља.

² Статистички календар Југославије 1974. године, Директна трговина, стр. 90.

СЕФТА-у са којом Република Српска остварује највећи дио свог извоза и увоза. Због тако великог значаја извоза за једну земљу, политика подршке се намеће као крајње неопходна.

2. Подршка извозу умјесто спречавања увоза

Приликом доношења инвестиционих одлука, а тиме и праваца развоја националне економије, могуће је примјењивати спољне и унутрашње критеријуме. Примјена спољних критеријума значи примјену мјерила ефикасности који важе на свјетском тржишту уважавајући квалитет, цијену, трошкове и друге факторе који важе на отвореном тржишту. Производњи, заснованој на овим критеријумима, није потребна подршка мјерама као што су субвенције, снижење курса домаће валуте или ниже каматне стопе и нижи порези да би успјела на међународном тржишту. Поштујући само спољне критеријуме, земља користи постојеће компаративне предности у међународној подјели рада. Али због економске неразвијености, протекционизма или услова рецесије на свјетском тржишту, компаративне предности које нека земља има не морају одмах доћи до изражаја.

Да би се то превазишло, неопходна је примјена унутрашњих критеријума које, у принципу, обезбјеђују погодност домаћем произвођачу. „До примене унутрашњих критеријума долази, у основи, из три разлога: (1) када се развија нова производња за коју се очекује да постане конкурентна на светском тржишту, (2) када се ради о производњи за супституцију увоза и (3) кад су у питању витални сектори привреде.“³

У пракси је први разлог за примјену унутрашњих критеријума најчешћи и привременог је карактера. Није могуће очекивати за производњу да у фази уходавања издржи оштру свјетску конкуренцију без обзира на оправданост и могућу ефикасност засновану на компаративним предностима. Временом се унутрашњи критеријуми изједначавају са спољним како се нова производња ушава и постаје конкурентна на свјетском тржишту.

Примјена унутрашњих критерија код супституције увоза има превасходан циљ: смањење платнобилансног дефицита, а тек онда евентуално повећање конкурентности домаћег произвођача у будућем периоду.

У свакој националној економији постоје сектори који су од изузетне важности за ту економију. Да ови сектори не би били угрожени примјеном само спољних фактора, код њих се примјењују и унутрашњи

³ П. Јовановић Гавриловић, Положај мале земље у светској привреди, Савремена администрација, Београд, 1977, стр. 124.

фактори, најчешће да би се избјегла превелика зависност укупне националне економије од иностранства.

У условима кризе многе земље прибјегавају примјени протекционистичких мјера у спољнотрговинском пословању. За велике економије и велика тржишта то, по правилу, не представља посебан проблем, бар у кратком року. Међутим, у малим економијама, гдје је домаће тржиште мало и ограничено, примјена протекционистичких мјера које се односе на отежавање увоза, а које, по правилу, смањују укупну спољнотрговинску размјену, може да има негативне ефекте. Неопрезна и неселективна примјена мјера којима ће се спријечити увоз непожељна је бар из три разлога:

- Примјена протекционистичких мјера, најчешће путем нецаринских баријера, изазваће, по принципу реципроцитета, сличне мјере и земаља на које се домаће мјере односе и тиме отежати извоз домаћих произвођача у те земље,
- За раст домаће производње често су неопходне увозне компоненте у виду опреме, нових технологија, дијелова, склопова или репроматеријала,
- Спречавање увоза доводи у повлаштен или монополски положај домаћег произвођача што утиче на смањење његове конкурентности, раст цијена или несташицу поједине робе.

Заштита домаће производње од нелојалне иностране конкуренције је неопходна. Међутим, због свих негативних ефеката које спречавање увоза доноси, за мале земље се као оптималније рјешење намеће примјена мјера подршке домаћој производњи, посебно оној која би супституирала увоз, односно оној која је извозно оријентисана. У условима економске кризе ширих размјера, ово питање посебно добија на значају.

За разлику од мјера спречавања увоза, мјере подстицања извоза повећавају укупан обим спољнотрговинске размјене, што је један од битних предуслова за излазак из стања рецесије и остваривање убрзаног економског развоја малих земаља.

Мјере подстицања извоза могу бити финансијске и нефинансијске природе и веома су разноврсне, а најважније се могу сажети у следеће:

- Директне буџетске субвенције извозу,
- Посредне премије у виду поврата пореза, пореских олакшица извозницима, условно-бесцарински увоз, поврат царине и сл.⁴
- Повољни кредити за набавку нових технологија које побољшавају конкурентност домаћег произвођача на свјетском тржишту,

---

⁴ В. Вукмирица, Светска трговинска политика и тржишта, Грмеч, Београд, 2000. стр. 124.

- Суфинансирање остваривања стандарда и обезбјеђење услова за добијање извозних сертификата,
- Повољни кредити за финансирање извозне производње,
- Извозне гаранције,
- Искуп потраживања из иностранства од извозних послова,
- Девалвација домаће валуте или одржавање потцијењеног курса домаће валуте.

Приликом креирања мјера подстицаја производње и извоза, мора се водити рачуна о томе да се у што већој мјери ублаже ефекти доминације које велике земље имају на свјетском тржишту.

3. Република Српска и СЕФТА

Спољнотрговинска размјена за Републику Српску, као малу економију, има изванредан значај. Без унапређења и развоја спољне трговине, а посебно извозне компоненте, нема добрих изгледа за превазилажење негативних посљедица свјетске економске кризе. Такође, нема услова за убрзан економски развој у посткризном периоду.

Након што је Босна и Херцеговина донијела одлуку о приступању Централноевропском споразуму о слободној трговини (СЕФТА), ова регионална организација је постала најзначајнији трговински партнер Републике Српске. Извоз Републике Српске је у 2008. години у земље СЕФТА-е износио 35,3% од њеног укупног извоза, док је увоз достигао 39,7% укупног увоза.

Након ступања на снагу споразума о приступању овој регионалној организацији слободне трговине, извоз из Републике Српске у земље чланице СЕФТА-е порастао је за 4,2% на годишњем нивоу, док је увоз остао непромијењен. Ово је битно поправило салдо спољнотрговинске размјене Републике Српске а покривеност увоза извозом са овим земљама поправило са 39 на 41,3%.

Република Српска представља веома мало и ограничено тржиште Слободан излазак на тржиште које је око двадесет пута веће од домаћег, уз адекватну извозну политику, може бити битан фактор како у одржавању производње у условима кризе, тако и у повећању активности домаћих привредних субјеката у периоду опоравка и просперитета.

Закључак

У условима економске кризе у којој долази до смањења тражње за већим бројем производа и услуга, конкуренција на тржишту постаје још оштрија и већа. У таквим околностима први на удару су економски

слабији учесници. Пријети им смањење активности а често и банкрот. Отпуштање запослених радника постаје проблем не само за предузећа, већ и за читаву државну заједницу. Протекционистичким мјерама и затварањем домаћег тржишта покушавају се заштити домаћи произвођачи од иностране конкуренције. Међутим, такве мјере, по правилу, по принципу реципроцитета, изазивају сличне потезе од стране других земаља. То доводи до смањења спољнотрговинске размјене и још више отежава опстанак како појединих предузећа, тако и развој цијеле националне привреде. Овај проблем посебно долази до изражаја код малих економија код којих је улога спољне трговине у развоју веома значајна. То показују анализе коефицијената важности увоза и извоза. Такође, анализа спољне трговине Републике Српске са земљама СЕФТА-е јасно то потврђује.

Због свега наведеног: подстицање извоза би требало да буде мјера која се преферира у односу на отежавање увоза, како би се лакше превазишле посљедице економске кризе.

Литература

1. Адамовић, Љубиша, *Теорија међународне трговине*, Савремена администрација, Београд, 1990.
2. Адамовић, Љубиша, *Међународни економски односи: савремене тенденције*, Савремена администрација, Београд, 1990.
3. Вукмирица, Вујо, *Економикс и државни менаџмент*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
4. Вукмирица, Вујо, *Светска трговинска политика и тржишта*, Грмеч, Београд, 2000.
5. Вукмирица, Вујо; *Глобализација и либерализација светске трговине и тржишта*, Acta Economica, бр. 1, Економски факултет, Бањалука, 2002.
6. Ђорђић, Слободан, *Економика и развој националне привреде*, Економски факултет, Бањалука, 2006.
7. Јовановић, Гавриловић, Предраг, *Положај мале земље у светској привреди*, Савремена администрација, Београд, 1977.
8. Стојановић, Радмила, *Оптимална стратегија привредног развоја*, Савремена администрација, Београд, 1973.
9. Стојановић, Радмила, *Привредни развој у трећој технолошкој револуцији*, Савремена администрација, Београд, 1987.
10. <http://www.rzs.rs.ba>
11. <http://www.cbbh.ba>
12. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>